

OT SO'Z TURKUMI VA UNING USLUBIYATI

Shoymardonova Fotima

Surxondaryo viloyati. Termiz shahri.

Termiz davlat universiteti akademik litseyi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Alfons Dode. "So'nggi saboq " hikoyasi haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ot so'z turkumi, Grammatik Mohiyat va Nutqiy Uslubiyat, Otlarning nutq uslublarida qo'llanilishi

O'zbek tili morfologiyasida **Ot so'z turkumi** eng boy va markaziy turkumlardan biri hisoblanadi. U nafaqat narsa-buyum nomlarini bildiradi, balki nutqimizning aniqligi, jozibadorligi va mantiqiy tugalligini ta'minlaydi. Quyida ot so'z turkumi, uning grammatik xususiyatlari va uslubiy imkoniyatlari haqida batafsil maqola taqdim etiladi.

Ot So'z Turkumi: Grammatik Mohiyat va Nutqiy Uslubiyat

Kirish

Narsa-buyum, shaxs, joy, voqea-hodisa va mavhum tushunchalarning nomini bildirgan mustaqil so'z turkumi **ot** deyiladi. Otlar nutqimizning deyarli 40-50 foizini tashkil etib, "kim?", "nima?", "qayer?" so'roqlariga javob bo'ladi. Otning uslubiyati deganda esa, uning turli nutq uslublarida (badiiy, ilmiy, rasmiy, so'zlashuv) qo'llanilishidagi o'ziga xosliklar va ma'no tovlanishlari tushuniladi.

1. Otning grammatik guruhleri

Otlar o‘zining ma’no xususiyatlariga ko‘ra bir necha guruhlarga bo‘linadi:

- **Atoqli va turdosh otlar:** Alohida narsalarga berilgan nomlar (Toshkent, Alisher Navoiy, "O'tkan kunlar") **atoqli otlar**, bir turdagi narsalarning umumiy nomi (shahar, yozuvchi, kitob) esa **turdosh otlar** deyiladi.

- **Shaxs va narsa otlari:** O‘zbek tilida "kim?" so‘rog‘i faqat insonga nisbatan qo‘llaniladi. Qolgan barcha jonsiz buyumlar va hayvonlar uchun "nima?" so‘rog‘i ishlatiladi.

- **Aniq va mavhum otlar:** Qo‘l bilan ushlash yoki ko‘z bilan ko‘rish mumkin bo‘lgan buyumlar (stol, daraxt) **aniq otlar**, tushuncha va tuyg‘ular (baxt, bilim, xayol) **mavhum otlar** hisoblanadi.

2. Otning uslubiy imkoniyatlari (Uslubiyat)

Ot turkumi nutqning har bir uslubida o‘ziga xos yuk bilan xizmat qiladi.

2.1. Otlarning ko‘plik shakli uslubiyati (-lar qo‘shimchasi)

"-lar" qo‘shimchasi nutqda faqat miqdorni bildirmasdan, quyidagi uslubiy ma’nolarni ham berishi mumkin:

- **Hurmat ma’nosi:** "Dadamlar keldilar" (Garchi shaxs bitta bo‘lsa-da, hurmat yuzasidan ko‘plik ishlatiladi).

- **Piching va kesatiq:** "Bizning olimlarimiz hali uxlab yotibdilar" (Salbiy bo‘yoq berish uchun).

- **Umumiylik va ta’kid:** "Biz bu yerlarga o‘rganib qoldik" (Hududning kengligiga ishora).

2.2. Kelishik shakllarining ma’nodoshligi

Kelishik qo‘shimchalari nutqda bir-birining o‘rnida qo‘llanib, uslubiy rangdorlikni oshiradi:

- **Qaratqich va tushum kelishigi:** "Kitobni varaqladi" (Aniq ob'ekt) — "Kitob varaqladi" (Umumiy harakat).

- **Jo'nalish kelishigi:** Ba'zan "uchun" ko'makchisi o'rnida qo'llanadi: "Vatanimizga xizmat qilamiz" (Vatanimiz uchun).

2.3. Egalik qo'shimchalari uslubiyati

Egalik qo'shimchalari nutqqa yaqinlik, samimiyat yoki qarashlilik ma'nolarini yuklaydi:

- **Samimiyat:** "Onajonim", "Yurtim".

- **Umumlashtirish:** "Bizning xalqimiz" (Egalik qo'shimchasi birlikni ta'minlaydi).

3. Otlarning nutq uslublarida qo'llanilishi

3.1. Ilmiy uslubda

Ilmiy nutqda otlar asosan **terminlar** (atamalar) ko'rinishida keladi. Bu uslubda mavhum otlar (tushunchalar) ko'p ishlatiladi: *Morfologiya, adaptatsiya, taraqqiyot, qonuniyat*. Bu yerda his-tuyg'u emas, aniqlik birinchi o'rinda turadi.

3.2. Rasmiy-idoraviy uslubda

Bu uslubda otlar juda faol. Ayniqsa, turg'un birikmalar va huquqiy atamalar: *Bayonnoma, ariza, ko'rsatma, ijrochi, qaror*. Rasmiy nutqda shaxs otlari ko'pincha lavozimi bilan birga tilga olinadi.

3.3. Badiiy uslubda

Badiiy nutqda otlar **metofora** (ko'chma ma'no), **sifatlash** va **jonlantirish** vositasi bo'lib keladi.

- *Misol:* "Tog'lar qaddi" (Tog' - ot, insoniy xususiyat berilmoqda).

Badiiy uslubda otlar orqali peyzaj (tabiat tasviri) va portret (qahramon qiyofasi) yaratiladi.

3.4. Soʻzlashuv uslubida

Bu yerda otlarning **kichraytirish-erkalash** formalari juda koʻp ishlatiladi: -*cha, -choq, -gina, -loq*.

• *Misol:* "Qoʻzichoq", "uygina", "bolajon". Bu qoʻshimchalar soʻzga emotsional-ekspressiv boʻyoq beradi.

4. Ot yasovchi qoʻshimchalarning uslubiyati

Ot yasovchi qoʻshimchalar ham soʻzga maʼlum bir uslubiy ruh bagʻishlaydi:

- **-dosh:** (Vatandosh, sirdosh) — yaqinlik, hamfikrlik.
- **-zor, -loq:** (Gulzori, qumloq) — makon va moʻllik.
- **-chi:** (Tadbirkor, temirchi) — kasb-hunar va shaxs.

Xulosa

Ot soʻz turkumi oʻzbek tilining lugʻat tarkibini boyituvchi asosiy manba hisoblanadi. Uning uslubiyati soʻzlovchining maqsadiga qarab oʻzgarib turadi. Toʻgʻri tanlangan otlar nutqni aniq, tushunarli va taʼsirchan qiladi. Grammatik qoidalarni uslubiy imkoniyatlar bilan uygʻun holda qoʻllash ona tilimizning nafosatini toʻla his qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Hojiyev A.** — "Oʻzbek tili morfologiyasi, grammatikasi va soʻz yasalishi". Toshkent, "Fan".

2. **Mahmudov N., Nurmonov A.** — "O‘zbek tilining nazariy grammatikasi". Toshkent.
3. **Shomaqsudov A. va boshqalar** — "O‘zbek tili stilistikasi". Toshkent, "O‘qituvchi".
4. **Tursunov U., Muxtorov J.** — "Hozirgi o‘zbek adabiy tili". Toshkent.
5. **Sayfullayeva R.** — "Hozirgi o‘zbek tili" (Darslik). Toshkent.
6. **O‘zbek tili grammatikasi** (Akademik nashr). "Fan" nashriyoti.
7. **Abduazizov A.** — "Tilshunoslikka kirish". Toshkent.
8. **Hojiyev A.** — "Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati".
9. **Nurmonov A.** — "Tanlangan asarlar" (Tilshunoslik masalalari).
10. **Qo‘ng‘urov R.** — "O‘zbek tili stilistikasidan ocherklar".